Р Е Ц Е Н З И Я

Етюди за клавирна токата. За творческата динамика във взаимоотношения между стил, жанр и форма в токати за пиано в музика на XX – XXI век от Томи Кърклисийски [1]

В съвременното музикознание съществува изключително богатство и разнообразие на паралелно развиващи се изследователски полета, изхождащи от многослойната и високоорганизирана звукова материя. От микроелементите и първичните импулси и ядра, траекторията на закономерно течащата във времето и пространството звукова материя се отправя към високите етажи на драматургията, структурните решения, към музикалния език, към жанровата система на музиката, към сложните и необятни процеси на взаимодействие между различни сфери на изкуството. Целият свят на духовността, на създаването на духовни ценности, отправя огромна информация към съзнанието на човека, към емоциите и интелекта, докосва и стоящите на по-повърхностните слоеве рефлекси и дори чисто физиологични реакции.

През последните години в поредица от трудове проф. д-р на изк. Томи Кърклисийски положи основите на една музикалнонаучна линия, която е особено значима за анализа на жанровата система в музиката, създаде основите на методология, изхождаща от естеството и същността на жанровете, на първичните им кодове и свойства. В такъв план, „Етюди за клавирна токата” е логично продължение на целенасочена научно-изследователска последователност и стратегия, обърната към жанровата система на музиката, а в глобален аспект – към нейното място в художественото мислене, в изкуството.

Както е отбелязано във встъпителната част на книгата, токатата като музикално-жанрова и стилова категория е свързана с трансмодални преноси между различни сфери на изкуството, на първо място между музика и танц. Според автора именно танцът *„като че ли най-естествено се сродява с енергийния извор на движението в клавирната токата”*. Не случайно танцувално-токатните синтези са изключително разпространени в музикалното творчество и практика. Ярък пример за това е

---

[1] Томи Кърклисийски. Етюди за клавирна токата.За творческата динамика във взаимоотношения между стил, жанр и форма в токати за пиано в музика на XX – XXI век. С., Хайни, 2019.

хореографското творчество на Клаус Зайдел – учредител и ръководител на ансамбъл „Танцов театър на Харлем” /САЩ/, поставил на сцената на „Тиволи” в Копенхаген през 1987 г. балетен спектакъл, създаден върху произведението на Бохуслав Мартину „Токата и две канцони” /1946/. В Софийската опера и балет през 2015 г. е реализиран танцов спектакъл „Българска токата” с хореографска версия, изградена от Мила Искренова върху музика на „Картини от България”, „Дивертименто” и „Токата” от Васил Казанджиев, и „Скици” и „Токата” от Димитър Ненов. Примерите са многочислени и се вписват в една интересна творческа и научна концепция, квалифицирана от проф. Кърклисийски като „Музикален жанр токата като културен проект”. Това кореспондира с клавирно-токатния проект „Touch: The Toccata Project” на американския пианист Филип Амалонг, който включва в първия том на труда си 20 избрани, открити от него токати и токатини за пиано от американски композитори. В посочената и изследвана обширна литература фигурират такива авторитетни фигури като Хуго Риман, на детайлно запознати с проблематиката автори като Ерньо Балог, Ерих Валентин, Едуард Уотсън, на цяла плеяда изследователи, композитори и режисьори, очертаващи контурите на една интегрираща различни изкуства област. Докато в изобразителното изкуство и в пластиката също е възможно присъствието на различни модуси, свързани с музикално-съдържателната същност на явлението „токата”, в литературата идеята за жанра „токата” се среща епизодично /както в свободната поетична проза на Велин Горанов/.

Генетичните корени на жанра „токата” са свързани с основни положения на съвременната музикалножанрова теория. Проф. Кърклисийски интерпретира жанра „клавирна токата” като „общ жанров корпус” на проявление на токатност, като индивидуализирано самостоятелно произведение, като множествена интегрираща форма, като едноосновен жанров принцип, проявяващ се в процеси на взаимодействия – програмни, изразни, жанрови, както и чрез доминиращ принцип – танц, скерцо, рондо и др.

Явлението „токата” е изследвано в хода на изложението в определен систематичен порядък на комплекс от явления, очертаващи ролята и значението на жанра „токата” в структурирането на различни тематични системи. Те са представени в обобщен вид първоначално като двучастна конфигурация /базова конфигурация/, тричастна конфигурация /вариантна конфигурация с междинно звено/ и тричастна конфигурация /вариантна

конфигурация с допълващо звено/. Методологията на изследването разкрива панорама на явленията, които генерират жанра „токата”, в резултат на което възникват комплексите токата-фуга, интродукция-токата, прелюд-токата, импровизация-токата, фантазия-токата, токата и вариации, както и различни типове жанрови и драматургично-функционални съотношения под егидата на токата.

Възприетата в изследването жанрова диференциация позволява да се обхване радиуса на действие на категорията „токата”. Трета глава разглежда клавирната токата в разширен контекст в конфигурации от сюитен цикличен тип. Изведени са две основни тенденции по отношение на функционирането на битието на клавирната токата : първа – свързана с разнообразни функционалности и модалности, и втора – която се характеризира с разширена съдържателност и взаимодействащи възможности на токатните процеси /в повечето случаи клавирната токата съществува като органично звено от циклична верига/.

В следващ етап на труда детайлно са разгледани токати в клавирни сонатни цикли, които отново – подобно на сюитните примери – са диференцирани съобразно местоположението, функциите и значенията им в сонатно-циклични условия.

В хода на изследването е засегнат проблема токата и концертност, както и жанровете „Токата за оркестър” за различни индивидуализирани инструментални ансамбли. Тяхната специфика отразява типичната за жанра ударно-моторна характеристика, а тематизмът и логическата организация на материала непосредствено произтичат от техническите, темброви и артикулационни средства. В седма глава е показана необичайно пъстра и разнообразна картина на токати, в които е превъплътена природата на национално-специфични идиоми в творчеството на Карлос Чавес /Мексико/, словенския композитор Иво Петрич, французина Роже Албин, английския класик на музиката на XX в. Ралф Уилямс /”Маршова токата” за военен оркестър /, „Токата за духов ансамбъл и ударни” от австрийския композитор Волфганг Вагнер и много други. В изключително богатата информация фигурират представители на шведската, руската, полската, чешката и други национални музикални култури. Картината се допълва от жанра „Токата за оркестър” с диференцираните варианти и разновидности от камерно-ансамбловите образци до сложните, свързани със специфични драматургични решения мащабни Симфония № 8 от Шостакович /III ч./ или Симфония № 8 на Ралф

Уилямс. Подобна симфонизация на жанра „токата” е показателна за изключителната адаптивност на жанра.

Особен интерес от музикалнотеоретична гледна точка представлява подходът на автора в шеста глава „За жанрово-стиловите и композиционни взаимодействия между клавирна токата и клавирен етюд”. В седма глава „За клавирната токата в музиката на XX и XXI в. като автономна художествена система-произведение” е очертана мащабна историческа и стилова панорама в развитието на жанра „токата”,като са диференцирани две основни направления:

– Първо, свързано с обобщени програмни и изразни предпоставки.

–Второ, обхващащо конкретно акцентирани изразно-технологически, функционални и стилови аспекти в жанра „клавирна токата”.

Най-съществените теоретични обобщения са съсредоточени в заключителния раздел на труда, оформящи облика на методологичната основа, допълнена и детайлизирана в раздела „Токати за пиано в музиката на XX - XXI век – общ хронологичен обзор на композиционно-творчески решения”.

Трудът на проф. д-р на изк. Томи Кърклисийски представлява значително съвременно научно изследване с музикалнотеоретична и научна стойност, което допълва изучаването на жанровата система и обогатява знанието за нея с разнообразна и изключително ценна информация. Това би обусловило и естественото продължение на фундаменталната му същност и значение в приложното поле на музикално-образователните процеси.

София 25.10.2019 г. Рецензент : проф. д-р Елена Стоянова